

Nut en noodzaak van OBN na 2010

In 2010 zou de milieukwaliteit weer zodanig goed moeten zijn dat er geen effectgerichte maatregelen in de natuur meer nodig zijn. Dat zal niet lukken. Waarschijnlijk zal OBN nog wel een aantal jaar moeten blijven bestaan om natuurgebieden te kunnen behouden. Voor een aantal systemen lijken zelfs OBN-maatregelen te laat te komen indien geen maatregelen buiten de natuurgebieden worden genomen, zo blijkt uit een onderzoek van Kiwa en Alterra.

In 1995 is het Overlevingsplan Bos en Natuur opgesteld. Het is bedoeld om ecosystemen en biodiversiteit te herstellen en te behouden door tijdelijke maatregelen. Het moest gaan om een aanvulling op het regulier beheer, om onomkeerbare gevolgen van verzuring, verdroging en vermessing te voorkomen. Een paar jaar daarvoor was er al de mogelijkheid om met subsidie effectgerichte maatregelen (EGM) uit te voeren. Alles is er opgericht om zo veel mogelijk belangrijke natuurgebieden te redden zolang de milieukwaliteit nog onvoldoende is. Zolang dus ook het brongericht beleid onvoldoende effect heeft, is blijven effectgerichte maatregelen belangrijk. Realistisch of niet, bij de start is afgesproken om voorlopig tot 2010 de subsidiemogelijkheden te geven aan beheerders. Daarna zou de milieukwaliteit voldoende moeten zijn om de natuur op eigen benen te laten staan. Het uitgevoerde milieubeleid van de laatste jaren heeft weliswaar een

1

foto Geert van Duinhoven

Plaggen heeft vaak terugkeer van Rode lijst soorten tot gevolg. De langetermijn effecten zijn echter nog lang niet duidelijk.

aantal successen geboekt maar op tal van plaatsen blijven milieuproblemen bestaan: verdroging, verzuring en vermessing zijn nog steeds aan de orde van de dag. De doelstellingen van het natuurgerichte milieubeleid zullen dan ook later gerealiseerd worden dan aanvankelijk de bedoeling was. Hoogstwaarschijnlijk is het zelfs nodig om tenminste tot 2030 door te gaan met effectgerichte maatregelen.

Lokale hydrologie

De vraag is dan alleen of we op dezelfde manier moeten doorgaan als de afgelopen jaren? Om zicht te krijgen op de mogelijkheden hiervoor hebben onderzoekers van Kiwa en Alterra een verkenning uitgevoerd en het nut en de noodzaak onderzocht van de voortzetting van de OBN-regeling na 2010. De onderzoekers bekeken onder andere

welke natuurdoeltypen voldoende bescherming krijgen bij het in gang gezette milieu- en natuurbeleid en welke natuurdoeltypen alleen bij extra inzet van effectgerichte maatregelen. Ook wilden ze weten welke natuurdoeltypen ondanks de extra inzet van maatregelen in de gevarenzone zullen belanden. De onderzoekers baseren zich in hun rapport voor een groot deel op interviews met deskundigen en beheerders. Om maar met het goede nieuws te beginnen, OBN heeft een positief effect op het herstel van de Nederlandse natuur, constateren de onderzoekers. Er zijn tal van waardevolle gebieden hersteld waardoor meer dan 120 plantensoorten van de Rode lijst zijn teruggekeerd. Het is alleen nog niet duidelijk wat de langetermijneffecten zijn van de maatregelen: zijn ze duurzaam, blijft de zaadbank in

Kansrijke systeemtypen en mogelijke maatregelen voor uitvoering OBN

Systeemtype	Maatregelen	Externe maatr.
● droge zure infiltratiegebieden (bijvoorbeeld droge heide, stuifzanden)	→ plaggen, begrazen, herintroductie (incidenteel bekalen, maaien)	-
● vochtige infiltratie, zeer lokale kwel, zure bodem (bijvoorbeeld natte heide)	→ plaggen, maaien, hydrologie	+
● vochtige infiltratie, zeer lokale kwel, basenrijke bodem (onder andere natte schraallanden)	→ hydrologie, plaggen, maaien, eventueel kalkinjectie	+
● hydrologisch geïsoleerde ventypen	→ baggeren, plaggen, kappen, maaien, begrazen, herstel hydrologie	+
● grondwater gevoede vennen	→ hydrologie, kappen, plaggen, baggeren	+
● hoogveen (kleine aaneengesloten arealen)	→ hydrologie, kappen, begrazen, branden, bufferen	+
● beekdalen met zure kwel	→ hydrologie, maaien, hakhoutbeheer	+
● laagveen inclusief kragge	→ hydrologie	+
● duinen	→ hydrologie, begrazen, plaggen	+
● krijtgronden (bossen)		-
● krijtgronden (kalkgraslanden)	→ maaien	-

stand en komen ook de oudere successiestadia terug? Ook is er nog geen verklaring voor het feit dat lang niet altijd alle gewenste doelsoorten zich vestigen. Soms hebben maatregelen, om onverklaarbare redenen niet het gewenste effect. Nu gebruiken beheerders het nog zeer sporadisch maar herintroductie van soorten is hiervoor een mogelijke optie in de toekomst.

Een ander resultaat van OBN is dat beheerders en onderzoekers beter met elkaar communiceren en dat de kennisoverdracht soepeler verloopt. De intensieve samenwerking tussen beheerders en onderzoekers blijkt zelfs een

sleutelfactor te zijn voor succes van OBN-projecten. En dat komt mede door de directe koppeling tussen specifieke gebiedskennis van de beheerders en de actuele ecologische kennis van de onderzoekers.

Factor 2-3 hoger

Somberder zijn de onderzoekers over de vooruitzichten voor wat betreft het milieu. Op grond van gegevens van het RIVM blijkt namelijk dat de effecten van het milieubeleid tot 2030 voor de Nederlandse natuur onvoldoende zullen zijn. Dat maakt het noodzakelijk dat de OBN-regeling ook na 2010 nog blijft bestaan, con-

cluderen de wetenschappers. Met name in de pleistocene systeemtypen in Nederland zoals de hoogvenen, beekdalen en de gradiëntrijke overgangen van pleistoceen naar holoceen is de combinatie van verzuring, verdroging en vermessing naar verwachting tot die tijd nog een groot probleem. Het huidige OBN is zelfs nog onvoldoende om dat soort gebieden goed aan te pakken, vrezende de wetenschappers. Het is daarom noodzakelijk om het OBN-budget met een factor van minimaal 2-3 te verhogen, concluderen ze. Voor een aantal systeemtypen zal het dan om een veelvoud van de huidige inzet gaan. Een deel van die extra inzet is nodig voor de monitoring van reeds uitgevoerde projecten. Vaak lukt het wel om na maatregelen de successiestadia terug te krijgen maar of de successie daarna de goede kant op gaat, is in veel gevallen nog onbekend. De langetermijneffecten van OBN-maatregelen zijn dus nog onvoldoende bekend. Onderzoekers vinden het zeer belangrijk dat er lange meetreeksen ontstaan en dat OBN-terreinen (deels) minstens 15 jaar wetenschappelijk worden gevolgd.

Verder is het voor het succes van herstelmaatregelen van belang dat het gebiedsgericht beleid van de grond komt. Het herstel van een aantal systeemtypen is weinig kansrijk, zolang er geen maatregelen buiten de natuurgebieden plaatsvinden. Veel natuurgebieden hebben baat bij het herstel van de hydrologie maar die is vaak alleen te beïnvloeden over een groter gebied. Alle betrokkenen in een bepaald gebied, zoals landbouwers, overheden, waterschap en natuurbeheerders zullen het er dus met elkaar over eens moeten worden dat ingrijpende hydrologische maatregelen nodig zijn. Het moge duidelijk zijn dat dit voor natuurbeheerders veel ingewikkelder en moeilijker te realiseren zaken zijn dan bijvoorbeeld plaggen, maaien of het inzetten van grazers.

De invloed van begrazing op flora en fauna onderzocht

Op Vlieland is een onderzoek gaande naar de effecten van begrazing door Schotse hooglanders. Staatsbosbeheer beloofde het onderzoek uit te voeren om zo de bevolking tegemoet te komen. Maar het is sowieso wel eens goed om heel nauwkeurig na te gaan wat voor invloed grazers hebben op de flora en fauna.

De berichten waren somber: ook Vlieland zou nauwelijks toegankelijk zijn vanwege de Mond- en Klauwzeer. Maar het viel allemaal wel mee. Slechts een enkel fietspad, wel een belangrijke, was afgesloten. Het is het pad dwars door het begrazingsgebied in de duinen. Negen Schotse hooglanders, allemaal ossen, en een kleine twintig schapen grazen daar sinds 1993. Toevallig was dit pad toch al afgesloten vanwege het vele water dat er sinds de afgelopen paar natte winters staat.

Gelukkig kunnen we nog wel gewoon het grote rondje over het eiland fietsen. De Mond- en Klauwzeer zal het toerisme dus niet schaden, verwachten boswachter Pieter Schaper en zijn collega Daan Dekkinga. Pas als Vlieland helemaal op slot zou moeten om op die manier alle risico op besmetting tegen te gaan, ja dan is het een ander verhaal. Dan is het waarschijnlijk zelfs einde oefening met de begrazing op het eiland. De Vlielanders hebben indertijd namelijk schoorvoetend hun akkoord gegeven aan het begrazingsexperiment. Als het geen nadelige effecten heeft, oké dan mag het wel, zo luidde de overheersende mening. Maar het zou te ver gaan als 130.000 toeristen niet zouden kunnen komen, hoofdzakelijk vanwege negen grazers in een natuurgebied. Terug naar 1993. Staatsbosbeheer wilde in een stuk duingebied van

ongeveer 250 hectare de vergrassing en verbossing tegengaan door grazers in te zetten. Zoals in zo veel duingebieden krijgen de grassen de overhand, neemt het aantal specifieke kruiden af en komt er steeds meer opslag van berken en dennen. Grote grazers zouden die negatieve tendens moeten keren. Maar op Vlieland, vertellen Schaper en Dekkinga, moet je als bosbeheerder nooit

Zo moet bijvoorbeeld nog maar eens blijken of het rund de meest geëigende soort is. Misschien was het wel veel logischer geweest om meer bij het eiland passende grazers in te zetten. Paarden bijvoorbeeld. Veel particulieren hebben paarden en ook de twee maneges op het eiland zouden wel wat meer graasruimte willen hebben voor hun dieren. Of misschien geiten of schapen die

foto Staatsbosbeheer Vlieland

Sinds 1994 moeten negen Schotse hooglanders de vergrassing in een 250 hectare groot duingebied tegengaan.

zomaar iets nieuws beginnen zonder heel veel overleg met de bevolking. Je bent als natuurbeheerder toch een beetje een vreemde eend in de bijt dus nieuwe ontwikkelingen worden met argusogen bekeken. Daarom is er veel tijd gestoken in het overtuigen van de bevolking van nut en noodzaak van begrazing. Maar eerlijk is eerlijk, ook Staatsbosbeheer kon niet keihard aantonen wat nu eigenlijk de effecten zijn van begrazing. Er zijn weliswaar verwachtingen, er is hoop op verbetering maar harde gegevens over de effecten van begrazing zijn er eigenlijk niet.

Paarden en schapen

van oudsher bij Vlieland horen. Staatsbosbeheer denkt echter dat runderen, de enige runderen overigens op het eiland, het beste de vergrassing tegen kunnen gaan. Maar zeker weten doen Schaper en Dekkinga dat natuurlijk ook niet. Dekkinga: 'Daarom hebben we met de mensen afgesproken dat we een onderzoek starten naar de effecten van begrazing. We hebben beloofd de begrazing goed te evalueren en ook beloofd dat als er onverwachte schade is, we dan de begrazing zullen stoppen. Het onderzoek is dus mede opgezet om de acceptatie te verbeteren.' Daarnaast wilde Staatsbosbeheer natuurlijk zelf

De Nieuwsbrief OBN is een uitgave van het Expertisecentrum LNV verschijnt tenminste vier maal per jaar als bijlage in het Vakblad Natuurbeheer. De nieuwsbrief is ook los verkrijgbaar! Losse nummers kunt u aanvragen bij het Expertisecentrum LNV.

Redactie-adres
Expertisecentrum LNV, onderdeel Natuurbeheer
Postbus 30
6700 AA Wageningen
t 0317 474 838
f 0317 427 561
Redactie
Geert van Duinhoven
Vormgeving
Grafisch Atelier Wageningen

Voor inhoudelijke vragen over OBN kunt u zich wenden tot een van de deskundigenteams:

Bossen

P.A. van den Tweel
t 026 353 93 10

Natte schraallanden

dr. A.J.M. Jansen,
t 030 606 95 85

Hoogveen

prof. dr. M. Schouten,
t 030 692 63 23

Droge duinen en stuifzanden

dr. A.M. Kooijman,
t 020 525 74 51

Fauna

ir. D. Bal,
t 0317 474 829

Droge en vochtige schraallanden, heide en kalkgraslanden

dr. R. Bobbink,
t 030 253 68 52

Zwakgebufferde oppervlaktewateren

dr. J.G.M. Roelofs,
t 024 365 23 40

Laagveenwateren

dr. ir. H. Hospers,
t 0320 298 411

Contactpersoon programma OBN-Kennis

ir. R.J.J. Hendriks
t 0317 474 838

ook wel eens weten wat de effecten van begrazing zijn. Want grote grazers inzetten is natuurlijk leuk maar het moet wel ergens toe leiden. Staatsbosbeheer vroeg daarom het onderzoeksinstituut Alterra om dat eens uit te zoeken. Het onderzoek wordt met OBN-geld uitgevoerd omdat de resultaten van het onderzoek, namelijk inzicht in de effecten van begrazing op flora en fauna, ook toepasbaar zijn in andere begrazingsprojecten.

Sprinkhanen

Voorafgaand aan de begrazing op Vlieland is daarom nauwkeurig het gebied in kaart gebracht. Van ongeveer dertig 'plots', vierkante veldjes, is opgeschreven wat er voor vegetatie voorkomt. De veranderingen in de vegetatie en dan met name de vorming van struwelen en bossen, geven aan of de grazers in staat zijn om de vegetatie laag te houden. Ook bekeken de onderzoekers of er open plekken ontstaan. Behalve vegetatieopnamen werd de dichtheid en soortensamenstelling van sprinkhanen in kaart gebracht en telden de onderzoekers konijnenkeutels. Deze beide parameters zeggen iets over de geschiktheid van de vegetatie voor fauna. Vervolgens is de begrazing gestart met uitzondering van ongeveer de helft van de plots waar en hek omheen staat. Door nu geregeld de vegetatie in de niet-begraasde plots te vergelijken met de begraasde plots, moet er een conclusie te trekken zijn over de effectiviteit van de begrazing.

Minder monotoon

Na zeven jaar onderzoek zal Alterra binnenkort de resultaten presenteren. Schaper en Dekkinga verwachten niet dat het rapport aanleiding zal geven om met de begrazing te stoppen. Er zijn van de 'eilanders' geen klachten gekomen en ook van recreanten heeft Staatsbosbeheer geen negatieve geluiden gehoord. Zien ze zelf dat het gebied is veranderd na zeven jaar? Dekkinga: 'Aan de planten- of diersoorten kan ik dat

eigenlijk niet zien. Daarvoor moet je veel gedetailleerder onderzoeken en dat kunnen wij als veldmedewerkers niet, dat soort kennis bouw je zelf niet op. Wel heb ik het idee dat als je van een iets grotere afstand kijkt, het beeld van het duingebied wel is veranderd. Het is minder monotoon geworden en ik denk dat de vergrassing wel iets minder is geworden.' 'Bovendien', zo vult Schaper aan 'is begrazing natuurlijk een heel langzame maatregel. Als je ergens plagt of maait, dan zie je het volgend seizoen meteen verandering. Bij begrazing gaat dat veel geleidelijker. Het mooie van dit Alterra-onderzoek is dat het op een objectieve manier vastlegt hoe een gebied verandert. Als beheerder zie je op een gegeven moment niet alle veranderingen meer. Je groeit als het ware mee met het terrein. Het valt niet altijd mee om, zonder dat je dat op papier hebt vastgelegd, je te herinneren hoe een gebied er acht of tien jaar geleden er uit zag.'

Extensief

Op de fiets, tijdens een rondje Vlieland, laten de hooglanders zich niet zien. De dichtheid is ook niet zo groot met negen exemplaren op 250 hectare en ze hebben veel duintoppen waar ze zich achter kunnen verschuilen. Het is een zeer extensieve begrazing. Dekkinga: 'Zelf hebben we het idee dat het misschien beter is om wat meer runderen erbij te zetten om de vergrassing nog wat sneller tegen te gaan. Maar voor het onderzoek is het natuurlijk noodzakelijk om niet tussentijds de omstandigheden te veranderen. Daarom wachten we eerst maar eens af wat de resultaten zijn, die bespreken we met de bevolking en dan kijken we wel weer verder.'